

УДК 338.436

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ АПК

Яценко В.М., д.е.н., професор

Черкаський державний технологічний університет

В статье даны определения стратегии, стратегического планирования и прогнозирования. Рассмотрена последовательность проведения целевых прогнозных экономических расчетов.

Ключевые слова: стратегия, прогноз, АПК, система макроэкономических показателей.

In the article the definitions of strategy, strategic planning and prediction are given. The sequence of objective predicted economic calculations conduct is considered.

Key words: strategy, prediction, AIC, national measure system.

Позитивна динаміка розвитку, що відбувається за останні роки, швидка зміна кон'юнктури на внутрішньому та зовнішньому ринках, необхідність забезпечення стабільного розвитку суспільства у довгостроковій перспективі підвищує роль стратегічної діяльності на макро- і мікрорівнях соціально-економічної системи.

Теоретичним і практичним проблемам розробки стратегії та прогнозу приділяється велика увага в роботах вітчизняних науковців М.Г. Чумаченка, А.Ф. Павленка, С.І. Шкарабана, В.В. Сопка, Є.В. Мниха, І.Т. Балабанова, І.О. Бланка, О.П. Градова, В.П. Завгороднього, М.І. Ковальчука, С.Ф. Покропівного, В.М. Макарова, О.С. Курочкіна, О.С. Чеснокова та ін.

Однак вивчення наукових досліджень свідчить про недостатнє висвітлення науково обґрунтованих методик та показників стратегічного планування з використанням методів прогнозування.

Метою статті є з'ясування методологічних засад стратегічного прогнозування стосовно економіки галузей агропромислового комплексу.

Стратегія – це особливий вид практичної діяльності людей, що складається з розробки стратегічних рішень (у формі прогнозів, проектів програм, моделей, бізнес-планів), які передбачають висунення таких цілей і стратегій, реалізація яких забезпечить високоефективне функціонування об'єктів господарювання на довгострокову перспективу, швидку адаптацію до змінних умов зовнішнього середовища.

Економічна стратегія вміщує правила і прийоми, які забезпечують економічно ефективно досягнення стратегічних цілей. Як і будь-яка система, стратегія знаходиться під впливом принципів цілісності, інтеграційності, комунікативності.

Стратегії притаманні такі характерні риси:

- спрямованість у середньострокові та довгострокові перспективи;
- орієнтація на розв'язок ключових, визначальних для системи цілей, від досягнення яких залежить її виживання, соціально-економічний прогрес;
- органічне узгодження намічених цілей з обсягом та структурою ресурсів для їх досягнення, причому як наявних, так і перспективних;
- урахування впливу на об'єкт планування багатьох зовнішніх факторів і розробка заходів, що послаблюють дію негативних факторів, а також посилюють дію позитивних для успішного вирішення стратегічних задач системи;
- здатність передбачити зміни зовнішнього та внутрішнього середовища об'єкта і пристосувати до них процес його функціонування.

В ринкових умовах суттєво підвищується роль такої процедури стратегії, як прогнозування. Це пов'язано з постійними коливаннями кон'юнктури, які безпосередньо відображаються на суб'єктах ринку, і високим ступенем невизначеності процесів, що виступають як найважливіші фактори відтворення (природні процеси; зміна чисельності та структури населення країни; попит на товари й послуги на внутрішньому і зовнішньому ринках та ін.). Тому можна лише прогнозувати їх динаміку та вплив на соціально-економічний розвиток.

Прогнозування – це важлива процедура стратегії розвитку національної економіки в цілому, її окремих ланок і структурних елементів. Воно є однією з форм діяльності, що складається з наукового передбачення стану об'єкта прогнозування у певний момент майбутнього, яке ґрунтується або на аналізі тенденцій соціально-економічного розвитку об'єкта з подальшою екстраполяцією визначених тенденцій, або на використанні нормативних розрахунків.

2. Вартїсна структура валової продукції галузі: валова продукція; матеріальні затрати; амортизаційні відрахування; фонд оплати праці; у тому числі нарахування на заробітну плату; прибуток; ПДВ; акцизи; індекс цін на продукцію галузі; індекс цін на матеріальні затрати.

Показники блоку 2 дозволяють простежити структурні зміни у вартїсному складї продукції конкретної галузі по роках, вплив на неї таких факторів, як інфляція, знецінення основних виробничих фондів, різниця в ціноутворенні на продукцію галузі, матеріальні затрати на продукцію машинобудування.

3. Галузева структура матеріальних затрат на виробництво, залежність від імпорту: валова продукція галузі; експорт продукції галузі; імпорт продукції галузі; матеріальні затрати всього; у тому числі по галузях: споживання імпортованих ресурсів, у тому числі в галузевому розрізі, загальний обсяг імпорту по галузях.

Показники блоку 3 дозволяють визначити залежність виробництва галузі від постачання різними матеріальними ресурсами, у тому числі імпортними, в галузевому розрізі, проаналізувати, як скорочення імпорту продукції конкретних галузей економіки вплинуло на скорочення споживання її в цій галузі і, відповідно, на обсяги виробництва; як скорочення виробництва окремих галузей прямо вплинуло на виробничі процеси в обраній галузі. За даними показників блоку 3 аналізується співвідношення між експортними обсягами даної галузі і попитом її на імпортні ресурси.

4. Структура виробництва по напрямках споживання, у цінах кінцевого споживання: товарна продукція всього; товари народного споживання; у тому числі експорт; товари виробничого призначення; у тому числі експорт; імпорт продукції галузі; формування ресурсів галузі для споживання; витрати населення на продукцію галузі; витрати громадських організацій на продукцію галузі; виробниче споживання продукції галузі.

На базі даних блоку 4 можна простежити, як реагує виробництво на зміни у структурі попиту, визначити моменти виникнення "зайвого" виробництва.

5. Виробництво найважливіших видів продукції, використання виробничих потужностей: виробництво по видах продукції; виробничі потужності; коефіцієнти використання виробничих потужностей; індекси показників.

Аналіз даних блоку 5 дозволяє деталізувати ситуацію у виробництві, виходячи з фізичних одиниць виміру і завантаженості виробничих потужностей.

Послідовність розробки макроекономічного прогнозу (рис. 1) будується згідно з його цільовою спрямованістю. Оскільки основною метою прогнозування для України є економічне зростання, максимальне підвищення життєвого рівня населення і формування найбільш бажаної для населення структури економіки, то вихідним пунктом розробки прогнозу, на нашу думку, є заданий обсяг ВВП у наміченому прогнозованому році (див. блок 1).

У ході прогнозних розробок одночасно перевіряється можливість досягнення цільового рівня ВВП і умови (по роках), що забезпечують цільовий сценарій розвитку економіки. Такий підхід дозволяє в процесі попередніх макроекономічних розробок відкинути нереальні цілі і сконцентрувати роботу над цілями, що можуть бути потенційно досягнуті. Всі інші варіанти розвитку визначаються як допоміжні і матимуть нижчі від цільового варіанта рівні показників та інші макроекономічні пропорції.

Важливе значення в макроекономічних прогнозних розрахунках займає визначення структури кінцевого споживання ВВП (блок 2) залежно від його заданого обсягу та перехід від останнього до відповідного обсягу і структури попиту (блок 4) і далі – до структури пропозиції (блок 6).

Структура пропозиції ще не відповідає необхідній структурі виробництва, тому окремим розрахунком визначаються параметри зовнішньоекономічної діяльності в галузевому розрізі з деталізацією по напрямках призначення продукції (для виробничого і невиробничого споживання).

Головним методичним інструментом проведення переходу від обсягів і структури кінцевого споживання до обсягів і структури виробництва товарів і послуг є система розрахунків через модель міжгалузевого балансу. Але вона не сприяє вирішенню такої задачі внаслідок неповного охоплення галузей економіки (відсутність відображення в ньому до недавнього часу сфери послуг), відставання розрахунку звітного міжгалузевого балансу (МГБ) від звітності по всіх інших макропоказниках.

Отже, використання показників МГБ у розрахунках "кінцеве споживання – пропозиція" потребує додаткового коригування з метою переведення їх у методологію останнього передпрогнозного року і врахування сфери послуг згідно із системою національних рахунків. Розрахунки проводяться спочатку за останній рік, який завершує прогнозний період, а потім по всіх інших роках.

У блоці 9 розраховуються цільові потенційні рівні виробництва з метою визначення необхідних для їх досягнення обсягів інвестицій у визначеній галузевій структурі по роках. Блоки 2, 3, 5, 7, 10 формують мережу взаємоузгоджених розрахунків, у яких визначаються: необхідний для розвитку економіки рівень капіталоутворення; частина інвестицій, яка перерозподіляється через державний бюджет і забезпечує задоволення загальнодержавних інвестиційних потреб; частка, що поповнює інвестиційні

ресурси через амортизацію; потреби в інвестиційних ресурсах для розвитку економіки і корекції її структури.

Проведення прогнозних розрахунків у такій послідовності закладає можливість повного узгодження відтворювальних вартісних і матеріально-речовинних пропорцій у ВВП виробленому, розподіленому, перерозподіленому (через державний бюджет) і ВВП використаному, ув'язку попиту з пропозицією.

Але при таких розрахунках слід передбачити вплив на економічні процеси тіньової економіки. Для цього тіньову економіку необхідно оцінити і визначити обсяги перерозподілу через неї доходів населення і держави. Крім того, слід визначити вплив тіньової економіки на формування структури сукупного попиту і пропозиції, на розшарування населення за рівнями доходів.

Для реалізації прогнозних економічних розрахунків необхідно використати ряд головних макро-економічних показників.

1. Визначення впливу рівня капіталоутворення на темпи економічного розвитку і зростання реальних доходів населення: валовий внутрішній продукт використаний; обсяг валового капіталоутворення; частка валового капіталоутворення у ВВП; індекс реального ВВП; індекс реального валового капіталоутворення; індекс чистого зовнішнього запозичення; індекс реальних доходів населення; співвідношення між середнім рівнем особистого споживання і мінімальним; капіталомісткість приросту реальних доходів населення.

Аналітичні розрахунки за цими показниками проводяться не тільки за ретроспективними даними України, але й за даними інших країн – як розвинених, так і таких, що знаходяться на перехідному етапі до ринкової економіки.

У результаті аналізу наведених розрахункових показників визначаються залежності між рівнем інвестицій, зовнішнім боргом і економічним зростанням, оптимальні значення рівня капіталоутворення у ВВП, капіталомісткість підвищення обсягів виробництва.

2. Система показників визначення впливу державного регулювання на формування вартісних макроекономічних пропорцій: валовий випуск продуктів і послуг; проміжне споживання; амортизація; фонд оплати праці; прибуток; чисті особисті доходи; податки з громадян; нарахування на заробітну плату; чисті прибутки; податки на виробництво; податки на продукти; доходи державного бюджету; частка доходів державного бюджету у виробництві продукції АПК; структура доходів державного бюджету (прибутковий податок з громадян, нарахування на заробітну плату, податки на продукти, податки на виробництво, інші надходження); структура державних витрат (соціальні трансферти, витрати на індивідуальні послуги, витрати на управління та оборону, капітальні трансферти); структура прибутку розподіленого (споживання основного капіталу, у тому числі: капітальний ремонт, амортизація, фонд оплати праці, прибуток, податки); структура всього доходу (особисті доходи, нерозподілений прибуток, доходи держави); податкомісткість особистих доходів; податкомісткість прибутків; частка прибутку, перерозподіленого через державний бюджет.

За цими даними вивчаються процеси формування вартісних пропорцій на різних стадіях економічного обороту держави: виробництва, розподілу, перерозподілу ВВП і споживання ВВП. Визначається вплив на ці процеси держави через її втручання у формування: аморти-, зарплато- і прибуткомісткості валового випуску продуктів і послуг; доходів зайнятого населення і отримувачів державних трансфертів, чистих доходів виробників.

3. Структура прибутку використаного та факторів його зміни: прибуток використаний; обсяг особистого споживання; обсяг суспільного споживання; валове капіталоутворення; сальдо доходів від зовнішньоекономічної діяльності; процентна ставка; внутрішні заощадження; чисте зовнішнє запозичення; частка витрат держбюджету на трансферти; частка витрат держбюджету на освіту і охорону здоров'я.

За цими даними визначаються тенденції у структурних змінах ВВП використаного, аналізуються фактори, що на них впливають у межах державного податково-бюджетного, валютного, кредитно-фінансового та інших напрямків регулювання.

4. Структура кінцевого споживання та факторів її зміни: кінцеве споживання (особисте, суспільне); вартість мінімального споживчого кошика (МСК); коефіцієнт МСК (співвідношення між середнім і мінімальним споживчим кошиком); населення з рівнем доходів на члена сім'ї меншим або таким, що дорівнює МСК (група "А"); населення з доходом на члена сім'ї у межах від вищих за МСК і до 5 МСК (група "Б"); населення з рівнем доходів вище 5 МСК (група "В"); витрати на особисте споживання (групи "А", групи "Б", групи "В"); експертна оцінка тіньових особистих доходів; структура витрат населення групи "А": а) витрати на поточне споживання (продукти харчування, у тому числі з підсобного господарства, алкогольні напої, товари легкої промисловості, товари довгострокового споживання, господарчі товари, платні послуги, інші витрати), б) заощадження (приріст вкладів в особисті фінансові активи, витрати на будівництво); структура споживчих витрат групи "Б"; структура споживчих витрат групи "В"; структура особистого споживання (в середньому).

За цими даними вивчаються тенденції у зміні структури особистого споживання і вплив на них факторів, які викликали ці зміни: зміни у загальному обсязі споживання, розшарування населення за рівнями доходів, рівень інфляції, реальна вартість активів населення, зростання тіньових доходів. Для аналізу цих змін залучаються також інформаційні дані з пунктів 2, 3 про податкомісткість доходів, трансфертомісткість бюджету, співвідношення між фондом оплати праці і трансфертами у доходах населення. Оцінюється також ступінь соціальної спрямованості державної економічної політики.

Далі вивчаються тенденції у зміні обсягів і структури капіталоутворення і аналізуються фактори, що впливають на неї. Серед них: відношення фактичних рівнів виробництва до потенційних, рівні використання виробничих потужностей, ступінь відповідності структури попиту і структури пропозиції, частка чистих прибутків у їх загальних обсягах.

Отже, можна зробити такі висновки:

1. Ключовими задачами для розвитку економічного прогнозу розвитку АПК є визначення: стратегічних цілей соціально-економічного розвитку АПК; динаміки показників, що характеризують вартісні і матеріально-речовинні структурні співвідношення валового випуску продукції; параметрів системи державних регуляторів виробництва й економічних пропорцій, що можуть забезпечувати досягнення поставлених цілей.

2. Основні етапи і зміст економічних розробок необхідно здійснювати на основі системи показників. До основних з них варто віднести показники: економічних відтворювальних пропорцій; змін у структурі споживання; державного впливу на процеси перерозподілу і формування структури кінцевого попиту на продукцію АПК, розподілу внутрішніх і зовнішніх кредитів; галузевих обсягів виробництва; вартісної структури продукції галузі; матеріальних витрат на виробництво продукції; структури по напрямках споживання; використання виробничих потужностей.

3. Важливе значення в макроекономічних прогнозних розрахунках займає визначення кінцевого споживання ВВП (залежно від його заданого обсягу та перехід від останнього до відповідного обсягу і структури попиту і далі – до структури пропозиції).

4. Моделі розвитку і регулювання економіки в інтересах практичного використання не повинні бути громіздкими і важкими для вирішення. Тому, на наш погляд, найбільш доцільним є підхід, коли розроблювані моделі створюються у вигляді системи, елементи якої взаємодіють і спрямовані на вирішення конкретної групи проблем.

У перспективі система моделей розвитку і регулювання економіки АПК повинна бути побудована як трирівнева система, що включає макроекономічні моделі; систему натурально-вартісних балансів; моделі взаємодії з регіонами і відомствами. Макроекономічні моделі є ніби вершиною піраміди всієї системи моделей. Вони на початкових стадіях прогнозування є спрямовуючим ядром системи, а на завершальних стадіях виступають як інструмент координації і балансування, що забезпечує певну цільову орієнтацію розвитку економіки.

5. Для поліпшення обґрунтування прогнозних пропорцій виробництва і реалізації продукції АПК поряд з прямими балансовими прогнозними розрахунками його розвитку треба використовувати методи та сучасні обчислювальні засоби, які забезпечують оптимальну ув'язку виробничих ресурсів, поліпшують технологію та обґрунтування проєктів прогнозних розрахунків і тим самим сприяють реалізації наукових принципів оптимізації пропорцій виробництва агропромислового комплексу.

8. При моделюванні оптимальних пропорцій розвитку агропромислового комплексу виробництва враховуються умови забезпечення пропорційного і збалансованого розвитку переробних галузей промисловості АПК, потреба населення в продуктах харчування, попит на продукцію харчової промисловості, обсяг сировинних, матеріальних і трудових ресурсів, наявність виробничих потужностей і необхідність їх повного використання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко В.О., Ткаченко Т.І. Стратегічне управління: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. – К.: ЦУЛ, 2003. – 395 с.
2. Василишин Р.Д. Стратегія розвитку підприємства в умовах ринку / Сумський держ. аграрний ун-т. – Суми: Козацький вал, 1997. – 28 с.
3. Галанець В.В. Стратегічне планування сільськогосподарського виробництва у системі державного управління: Автореф. дис. канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Національна академія держ. управління при Президентові України; Львівський регіональний ін-т держ. управління. – Л., 2003. – 19 с.
4. Геєць В.М., Александрова В.П., Артьомова Т.І., Бажал Ю.М., Барановський О.І. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / НАН України; Інститут економічного прогнозування / В.М. Геєць (ред.). – К.: Інститут економічного прогнозування НАН України; Фенікс, 2003. – 1008 с.
5. Яценко В.М. Методи прогнозування економіки України // Збірник наукових праць Черкаського інженерно-технологічного інституту. Серія: Економічні науки. – № 1. – Черкаси: ЧІТІ, 2000. – С. 26–29.